TSUE

YASHIL

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№9

Google Scholar · OPEN ACCESS · ULRICHSWEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY · OpenAIRE · ROAD · НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ БИБЛИОТЕКА eLIBRARY.RU · Academic Resource Index ResearchBib · ISSN INTERNATIONAL STANDARD SERIAL NUMBER INTERNATIONAL CENTRE · CYBERLENINKA · BASE · INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL · Crossref

ISSN: 2992-8982

https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/

2025

YASHIL

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 281 sahifa.
E'lon qilishga 2025-yil 1-sentyabrda ruxsat etildi.

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir oʻrinbosari:
Karimov Norboy Gʻaniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:
Salimov Oqil Umrzoqovich, Oʻzbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, Oʻzbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – Oʻzbekiston doʻstlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat Gʻafforovna, pedagogika fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdugʻaniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoira Azimovna, iqtisodiyot fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Koʻnak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixoʻja oʻgʻli, iqtisodiyot fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, Oʻz.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshligʻi oʻrinbosari
Ochilov Farkhod, Oʻzbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshligʻi
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil oʻgʻli, texnika fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD), katta oʻqituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon oʻgʻli, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor oʻgʻli, TDIU katta oʻqituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

YASHIL

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhriddinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow))
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:
Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po‘latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
G‘afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o‘qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:
Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Khusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Rakhimovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridakhon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko‘rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: “Ma’rifat-print-media” MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘zR Tabiat resurslari vazirligi, O‘zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:
““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali
O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro‘yxatdan o‘tkazilgan.

MUNDARIJA

Postdan xaridgacha: influenser va ilg'or veb-ilova (PWA – progressive web app)ning chakana sotuvga real ta'siri 14
Abdulaziz Madjidov

Ta'lim xizmatlari bozori samaradorligini oshirishda ta'lim klasterlarining roli 22
Imamova Nilufar Asamutdinovna

Korxona raqobatbardoshligini oshirishda marketingning tovar strategiyasidan foydalanish holati 29
Xidirov Sherzod Olimovich

O'zbekistonda moliyaviy savodxonlikni institutsionallashtirish: NFIS, Finlit.uz va ta'lim islohotlari 34
Irgashev Anvar Farxodovich

Moslashuvchan menejment tizimlarini yashil iqtisodiyotga integratsiyalash tasnifi 39
Umarov Bexzod Batirovich

Qishloq xo'jaligida innovatsion marketing strategiyasini ishlab chiqish 43
Sheraliev Axror Sodiqovich

O'zbekiston Respublikasida moliyaviy bank xizmatlarini rivojlantirishning tendensiyalari, undan samarali foydalanish imkoniyatlari va konseptual jihatlari 48
Roziqov Behzod Bahrom o'g'li

Metallurgiya korxonalarida raqamli texnologiyalarni joriy etish chet el tajribasi 54
Abdullayeva Matluba Nematovna

Исследование связи между восприятием изменения климата и внедрением устойчивых методов ведения сельского хозяйства в Узбекистане 59
Светлана Ражабова, Бахром Миркасимов

Surxondaryo viloyati qishloq xo'jalik tarmog'ini barqaror rivojlantirishni iqtisodiy-ekologik modellari 68
Abdug'aniyev Otabek Allajonovich, Xo'jamqulov Bekzod Turdaliyevich

Milliy iqtisodiyotda real sektor salmog'i va uning o'zgarish tendensiyalari 75
Mambetjanov Qahramon Qurbandurdievich, Isroilova Muhabbat Rustamjon qizi

Qo'shilgan qiymatni soliqqa tortish uslubiyoti: xususiyatlari, vazifalari va muammolari 89
Xaitov Shuxrat Sharipboyevich

Kognitiv yondashuv asosida tibbiyot oliy ta'lim muassasalari talabalari grammatik va diskursiv kompetensiyalarini shakllantirishning nazariy modeli va pedagogik texnologiyasi 94
Dadadjanova Feruza Muhammadyusupovna

Transport tizimining rivojlanishi milliy iqtisodiy o'sishining asosi sifatida 98
Narziyev Umidjon Baxrillayevich

Loyiha risklarini aniqlashda zamonaviy usullar va ularning samaradorligi 105
Marufhanov Davron Xasanovich

Современные методы управления на железнодорожном транспорте в процессе трансформации системы 109
Кушакова Мамура Наримановна

Финансовые механизмы и модели менеджмента в развитии устойчивой экономики транспортных компаний 115
Шарапова Гулчехра Рустамовна

Kasbiy ta'limda o'quvchilarning raqamli kompetensiyasini shakllantirish va baholashning innovatsion yondashuvlari 120
Maxkamova Zuhra Tursunpulotovna

Audit ishi sifati darajasini oshirish yo'nalishlari 124
Qushmatov Otaxon Qurbonalievich

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Erkin iqtisodiy zonalarda investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning nazariy va amaliy asoslari........131
Yuldashev Baxtiyor Gayradjonovich

Ko'chmas mulk qiymatini baholash va uning ekonometrik tahlili........135
Jaloliddinova Mohira Alisher qizi

Современные тенденции и вызовы бюджетно-макроэкономической политики в Узбекистане........142
Хазраткулова Лола Нармуминовна

Intellektual mulkda iqtisodiy mohiyat, mazmun hamda huquqiy jihat uyg'unligi........148
N.D.Maxmudova

Axborot texnologiyalari asosida ta'limda loyiha boshqaruvida sun'iy intellekt va mashinali o'qitish imkoniyatlari........152
Xodjiyeva Durdona Abdurasolovna

Концепция "Зеленого учета" и его значение для экономического развития........157
Умарова Зулайхо Турсуновна

Iqtisodiyotning asosiy tarmoq va sohalariga kiritilgan investitsiyalarning joriy holati tahlili........166
Ismailova Kutlibeka Ulug'bek qizi

O'zbekistonda yoshlar tashkiloti faoliyatini tashkil etishning o'ziga xos jihatlari va rivojlanish bosqichlari........172
Usmonov Adxamjon A'zamjonovich

O'zbekiston Respublikasi maxsus iqtisodiy zonalari investitsion holatini hududlar kesimida tahlili........178
Anvarxonov Abdulatifxon Jamshidxon o'g'li

Kichik biznes va o'rta biznesni rivojlantirish orqali aholi farovonligini ta'minlash........184
Ahmedov Oybek Turgunpulatovich, Nurqulov Nurbek Sirojiddin o'g'li

Fiskal siyosat instrumentlari orqali yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va legallashtirish metodologiyasi........189
Ergasheva Malikaxon Avazxon qizi

Fond bozorida savdo strategiyasi va uni amalga oshirishga yo'nalishlari........192
Soliyev Istam Ixtiyorovich

Sanoat korxonalarini innovatsion rivojlantirishning asosiy tamoyillari........197
Yuldasheva Kamola Miraliyevna

Iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda davlat boshqaruvi tizimining isloh qilinishi: Tajriba va istiqbollar........202
Mashrabaliyev Ibroximbek Mashrabaliyevich

Iqtisodiyotning real sektorida investitsion loyihalarni moliyalashtirish amaliyoti........209
Qosimova Lola Sultanovna

Sanoat mahsulotlari eksportida logistika zanjirining uzluksizligini ta'minlash: nazariy asoslar va amaliy yondashuvlar........217
Kurbonova Ma'mura Abdukarim qizi

Soliq ma'murchiligiga zamonaviy texnologiyalarini joriy etish orqali qo'shilgan qiymat soliq ma'murchiligi bazasini kengaytirish yo'llari........222
Raxmonqulov Umidjon Rustam o'g'li

Инновационные подходы к созданию проблемно-ориентированной системы прогнозирования, оптимизации и управления отраслями региональной экономики (жилищное строительство)........231
Далиев Ахтам Шарафутдинович

Tovar-moddiy resurslar harakati samaradorligini oshirishda UZEX faoliyatining joriy holatini baholash........238
Sherzod Xolmurodovich Pardayev, Mamatkulov Farrux Gulomjon o'gli

Sog'liqni saqlash tizimida tadbirkorlik faoliyatining turlari........244
Solikhova Dildora Alisher qizi

“O‘ztemiryo‘lyo‘lovchi” ajning asisiy faoliyatini samaradorligini oshirishda autsorsing xizmatini joriy etish strategik asoslari 250
Kaxarova Nilufar Yerkinjonovna

Mintaqani kompleks rivojlantirishning metodologik asoslari va ustuvor yo‘nalishlari........ 256
Jumayeva Zulfiya Qayumovna

Sog‘liqni saqlash tashkilotarida xarajatlar samaradorligini ta’minlash masalalari........ 260
Raximova Maftuna Axmadjon qizi

Aksiyadorlik jamiyatlarida sof foydani taqsimlash bilan bog‘liq bo‘lgan soliq solish masalalari........ 264
Suyunov Otabek Shuxrat o‘g‘li

Mahalla instituti asosida kambag‘allikni qisqartirishda targetlash mexanizmlarining samaradorligi........ 269
Baratov J.N.

O‘zbekiston qonunchiligida raqamli transformatsiya jarayonida elektron to‘lov kartalarini soxtalashtirishni jinoyatlashtirish........ 276
Maxsadaliyeva Maftuna Toxir qizi

O‘ZBEKISTON QONUNCHILIGIDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA JARAYONIDA ELEKTRON TO‘LOV KARTALARINI SOXTALASHTIRISHNI JINOYATLASHTIRISH

Maxsadaliyeva Maftuna Toxir qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
"Raqamli iqtisodiyot" kafedrasi tayanch doktaranti
Email: maxsadaliyevamaftuna@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada elektron to‘lov kartalarini soxtalashtirishdan jinoiy-huquqiy himoya masalasi elektron to‘lov kartalari tushunchasining lingvistik va virtual tavsifi orqali tahlil qilingan. Kredit karta, bankomat kartasi va debet kartasi kabi kartalarning turlari aniqlanishi bilan birga, tadqiqot elektron to‘lov kartalarini soxtalashtirish jinoyatiga ham e’tibor qaratdi. Bunda soxtalashtirish tushunchasi va uning shakllari yoritilib, Jinoyat kodeksidagi an’anaviy soxtalashtirish normalarining elektron soxtalashtirishga nisbatan qo‘llanishidagi huquqiy tafovutlar, hamda O‘zbekiston sud amaliyotining mazkur masalaga doir qarashlari ko‘rsatib o‘tildi. Tadqiqot shuni xulosaga keltirdiki, elektron to‘lov kartalarini soxtalashtirish jinoyati uchta elementning mavjudligiga asoslanadi: haqiqatni o‘zgartirishga asoslangan xatti-harakatga oid moddiy element, umumiy va xususiy niyatlarni ifodalovchi ma’naviy element, hamda zarar yetkazilishi elementining mavjudligi zaruriydir. Shuningdek, tadqiqotda O‘zbekiston qonunchisi tomonidan soxtalashtirishga duchor bo‘lishi mumkin bo‘lgan hujjat yoki yozuvni aniqlash va uning turlarini hamda barcha usullarini belgilash, qo‘shimcha ravishda elektron to‘lov kartalarining ta’rifini ishlab chiqish, uning qoida va tartiblarini tartibga solish va huquqiy himoyasini kuchaytirishga doir takliflar ilgari surildi.

Kalit so‘zlar: elektron soxtalashtirish; kredit karta; to‘lov kartasi; kiberjinoyatlar; jinoyat huquqi.

Abstract: The article analyzes the issues of criminal-legal protection against the forgery of electronic payment cards through the linguistic and virtual description of the concept of electronic payment cards. Along with identifying the types of cards, such as credit cards, ATM cards, and debit cards, the study also focuses on the crime of forging electronic payment cards. It explores the concept of forgery and its forms, the legal differences in applying the traditional provisions on forgery in the Criminal Code to electronic forgery, and the views of Uzbek judicial practice on this matter. The study concludes that the crime of forging electronic payment cards is based on the existence of three essential elements: a material element related to actions aimed at altering the truth, a moral element expressing general and specific intent, and a required element of causing damage. Furthermore, the research proposes defining documents or records that may be subject to forgery, specifying their types and methods, as well as developing a legal definition of electronic payment cards, regulating their rules and procedures, and strengthening their legal protection in Uzbekistan’s legislation.

Key words: electronic forgery; credit card; payment card; cybercrime; criminal law.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы уголовно-правовой защиты от подделки электронных платежных карт через лингвистическое и виртуальное описание понятия электронных платежных карт. Определены виды карт, такие как кредитная карта, банковская карта и дебетовая карта, а также уделено внимание преступлению подделки электронных платежных карт. Освещены понятие подделки и её формы, правовые различия применения традиционных норм о подделке в Уголовном кодексе в отношении электронной подделки, а также подходы судебной практики Узбекистана к данной проблеме. Исследование пришло к выводу, что преступление подделки электронных платежных карт основывается на наличии трёх элементов: материального элемента, связанного с действиями по изменению истины; духовного элемента, отражающего общие и частные намерения; а также обязательного элемента причинения ущерба. Кроме того, в исследовании выдвинуты предложения по уточнению документов или записей, которые могут подвергаться подделке, их видов и способов, а также по разработке определения электронных платежных карт, регулированию их правил и процедур и усилению их правовой защиты в законодательстве Узбекистана.

Ключевые слова: электронная подделка; кредитная карта; платежная карта; киберпреступления; уголовное право.

KIRISH

Bank kartalari bugungi kunda nafaqat milliy, balki jahon miqyosida ham eng muhim elektron to'lov vositalaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Yuz minglab banklar ushbu xizmatni joriy etish orqali katta foyda olish bilan birga, millionlab mijozlarga kundalik turmushda qulaylik yaratmoqda. Jumladan, bank kartalari yordamida iste'molchilar o'z tovar va xizmatlarini xarid qilish, shuningdek, (24/7) rejimda faoliyat yurituvchi bankomatlar orqali naqd pul yechib olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa naqd pul olib yurish zaruratini bartaraf etib, moliyaviy tranzaksiyalarni tezkor va xavfsiz amalga oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, elektron to'lov kartalari zamonaviy elektron tijorat va masofaviy moliyaviy xizmatlarning ajralmas qismi sifatida onlayn to'lovlarni amalga oshirish, turli moliyaviy majburiyatlarni bajarish imkoniyatini ham taqdim etadi.

Elektron to'lov kartalarining turlari

1. Kredit karta (Credit Card)

Kredit karta — bank va mijoz o'rtasidagi maxsus shartnoma asosida beriladi. U nafaqat to'lov, balki kredit vositasi sifatida ham xizmat qiladi. Karta egasi tovar yoki xizmatni darhol pul to'lamasdan sotib oladi, bank esa keyinchalik summani hisobidan yechadi.

2. Debet karta (Debit Card)

Debet karta — mijozning shaxsiy hisobida mavjud bo'lgan mablag'lar asosida ishlaydi. Karta orqali faqat hisobda mavjud pul miqdorida xarid va to'lovlarni amalga oshirish mumkin.

3. Oldindan to'ldirilgan karta (Prepaid Card)

Bu turdagi kartalarda mijoz avvaldan ma'lum miqdorda mablag'ni kiritadi va uni sarflaydi. Hisob tugagach, kartadan foydalanish imkoni bo'lmaydi, qayta to'ldirilgandan so'ng esa ishlatish davom etadi. Misol uchun: "UZCARD Gift Card" yoki "Humo Prepaid" kartalari.

4. Virtual karta (Virtual Card)

Virtual karta odatda onlayn to'lovlar uchun mo'ljallangan bo'lib, uning plastik shakli mavjud emas. U faqat raqamlar majmuasi ko'rinishida taqdim etiladi va internet orqali xavfsiz to'lovlarni amalga oshirish imkonini beradi.

5. Xalqaro karta (International Card)

Bu kartalar VISA, MasterCard, UnionPay kabi xalqaro to'lov tizimlari orqali ishlaydi va nafaqat mahalliy, balki chet elda ham xarid hamda to'lovlarni amalga oshirish imkonini beradi.

6. Ko'p funksiyali karta (Multi-purpose Card)

Bunday kartalar to'lovdan tashqari, identifikatsiya, transport to'lovlari yoki boshqa xizmatlar uchun ham ishlatilishi mumkin.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARXI

Al-Anazi fikriga ko'ra : elektron to'lov kartalari savdo sohasi ishtirokchilari orasida keng qo'llanilmoqda. Buning sababi ularning qulayligi, yengil tashilishi, xavfsizligi hamda mahalliy va xalqaro miqyosda katta miqdordagi naqd pulni saqlash zaruratini bartaraf etgan holda savdo operatsiyalarini amalga oshirish imkonini berishidadir. Shu boisdan ular nafaqat tijorat faoliyatida, balki moliyaviy institutlar va banklar faoliyatining muhim tarkibiy qismiga aylangan.[1]

Al-Saqqa aytganidek "Zamonaviy to'lov va naqd pul yechib olish vositasi sifatida karta an'anaviy pulni uni qo'llayotgan tomonlarning hisobvaraqlari o'rtasida kompyuterlashtirilgan tarmoqlar orqali o'tkazadi hamda karta turi, qiymati va kredit muddati bo'yicha tomonlar o'rtasidagi shartnomaga muvofiq ko'plab afzalliklarni taqdim etadi".[2]

Elektron to'lov kartasiga oid ta'riflar turlicha bo'lib, uni lingvistik va huquqiy nuqtai nazardan izohlash mumkin. Har bir yondashuv elektron kartaning mazmuni va amaliy qo'llanishini o'ziga xos tarzda ochib beradi:

Lingvistik ta'rif – elektron to'lov kartasi tilshunoslik nuqtayi nazaridan, plastik shakldagi vosita bo'lib, u elektron tizim orqali to'lovlarni amalga oshirish imkonini beradi.

Huquqiy ta'rif – qonunchilik nuqtayi nazaridan esa, elektron to'lov kartasi moliyaviy tashkilot tomonidan chiqarilgan va egasiga elektron tizim orqali to'lov hamda hisob-kitoblarni bajarish huquqini beruvchi rasmiy hujjatdir.

Zivaljevich Dragan ta`kidlaganidek: moliyaviy sohaning ajralmas texnologik yutuqlaridan biri — bu to'lov kartalari bo'lib, ular hozirgi kunda asosiy to'lov vositasiga aylangan. To'lov kartasi — bu uchta asosiy funksiyani bajaruvchi zamonaviy naqdsiz to'lov vositasi:

1 Al-Anazi, M. (2015). Criminal Protection of Electronic Payment Cards from Forgery. The Arab Journal for Security Studies and Training, Volume 31, Issue 62.

2 Alsaqa, S. (2007). Forensic and security protection for credit cards. Alexandria: Dar Al-Jamaa Aljadeeda

naqdsiz to‘lov vositasi,

foydalanuvchini kreditlash vositasi,

xalqaro va milliy miqyosda umumiy qabul qilingan to‘lov vositasi.

U shuningdek, egalik qiluvchini naqdsiz to‘lovni amalga oshirish huquqiga ega ekanligini tasdiqlovchi identifikatsiya vositasi hisoblanadi.[3]

O‘zbekiston qonunchiligida esa elektron to‘lov kartalariga ta’rif berilmagan. Ba’zi mutaxassislar qonunchi ularning huquqiy tartibini belgilashi kerak, deb hisoblashsa, boshqalar esa bunga qarshi: chunki bu kartalar tez rivojlanmoqda va qonunchilik bunday sur’atga yetib bora olmaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqot metodologiyasi O‘zbekiston qonunchiligida raqamli transformatsiya jarayonida elektron to‘lov kartalarini soxtalashtirishni jinoyatlashtirish masalasini yuridik-doktrinal, komparativ va qisman empirik yondashuv asosida o‘rganishga qaratilgan. Avvalo, huquqiy-dogmatik tahlil orqali Jinoyat kodeksidagi soxtalashtirishga oid normalar, “To‘lovlar va to‘lov tizimlari to‘g‘risida”gi Qonun, shuningdek Markaziy bank me’yoriy hujjatlarida elektron to‘lov vositalarini huquqiy tartibga solish jarayoni tahlil qilinadi. Ushbu bosqichda terminologik aniqlik, huquqiy kolliziyalar va normativ bo‘shliqlar aniqlanadi. Keyingi bosqichda komparativ-huquqiy yondashuv qo‘llanib, Yevropa Ittifoqi, AQSh, Turkiya va Qozog‘iston qonunchiligidagi elektron soxtalashtirishga oid normalar O‘zbekiston tajribasi bilan solishtiriladi. Bu orqali jinoyat tarkibi elementlari, jazolash choralarining proporsionalligi hamda elektron dalillarni baholash standartlari qiyosiy tahlil qilinadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O‘zbekistonda ham elektron to‘lov kartalariga oid ma’lumotlarni himoya qilish masalasi qonunchilik darajasida tartibga solingan. AQSH, Buyuk Britaniya, Turkiya, Qatar, Iordaniya va boshqa davlatlar kabi alohida “Elektron jinoyatlar to‘g‘risida” qonun qabul qilinmagan bo‘lsa-da, elektron to‘lovlar, bank operatsiyalari va axborot xavfsizligini ta’minlash bir nechta normativ-huquqiy hujjatlar orqali quyidagicha mustahkamlangan: O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi

278-1-modda – Axborot tizimlariga ruxsatsiz kirish.

278-2-modda – Axborot resurslari va tizimlaridan noqonuniy foydalanish.

228-modda – Hujjatlarni, shtamplarni, muhrlarni, blankalarni qalbakilashtirish, sotish yoki ulardan foydalanish (elektron hujjatlarga ham tatbiq qilinadi).

169-modda – O‘g‘rilik (shu jumladan, elektron vositalar orqali mablag‘larni o‘g‘irlash).

Ushbu moddalar orqali elektron to‘lov kartalarini soxtalashtirish, ulardan noqonuniy foydalanish, kartalardagi ma’lumotlarni o‘g‘irlash yoki tarqatish jinoyat hisoblanadi va qonuniy javobgarlikka tortiladi. Qonunga kora jarimalar miqdori 20 milliondan 42 milliongacha tashkil etadi hamda 1 yildan 5 yilgacha ozodlikdan maxrum etiladi.

To‘lov tizimlari operatorlari va to‘lov xizmatlarini yetkazib beruvchilarning to‘lov tizimlarida axborot xavfsizligi va kiberxavfsizlikni ta’minlash hamda raqamli texnologiyalar vositasida sodir etiladigan huquqbuzarliklarni oldini olish choralarini ko‘rish to‘g‘risidagi nizomi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 30-noyabridagi PQ-381-son “Raqamli mahsulotlar iste’molchilari huquqlarini himoya qilish va raqamli texnologiyalar vositasida sodir etiladigan huquqbuzarliklarga qarshi kurashishishni kuchaytirish choralari to‘g‘risida” gi qaroriga muvofiq O‘zbekiston Respublikasi Markaziy Banki tomonidan tasdiqlangan. Kredit kartalar bilan bog‘liq jinoyatlar murakkab, chigal va yuqori darajada puxta tashkil etilgan bo‘lib, ularning ko‘plab turlarini aniq chegaralash qiyin. Sababi – ularning usullari turlicha, jinoyatchilari har xil bo‘ladi va tasniflash ham murakkabdir. Bunday jinoyatlar zamonaviy, yangi paydo bo‘layotgan va texnik xarakterga ega bo‘lib, ular kundan-kunga o‘zgarib bormoqda, shuning uchun ularni cheklab bo‘lmaydi. Yurtimizda ham bir qancha nizomlar qaror qabul qilinishiga qaramasdan, 2023-yilning 11 oyida 5,5 mingta kiberjinoyat sodir etilganligi ko‘rsatilmoqda, shundan 70 foizi bank kartalari bilan bog‘liq firibgarlik va o‘g‘rilik jinoyatlaridir.[4]

BAA Qonunchiligi

Elektron to‘lov kartalarini soxtalashtirishdan jinoiy-huquqiy himoya masalasi bo‘yicha butun dunyo mamlakatlari har xil choralar va yechimlar izlashmoqda, bunga misol sifatida BAA Qonunchiligi doirasida aynan shu holatlar bo‘yicha qo‘llanilayotgan jazolar va bu muammoga qanday yondashayotganini ko‘rib chiqamiz. BAA qonun chiqaruvchisi tomonidan 2021-yil 34-sonli Federal Qonun qabul qilingan bo‘lib, u mish-mishlar va kiberjinoyatlarga qarshi kurashishga bag‘ishlangan maxsus qonun hisoblanadi. Ushbu qonunda elektron to‘lov vositalariga tajovuz deb hisoblanadigan harakatlar aniq belgilab berilgan va 15-modda orqali tegishli jazolar

3 Živaljević, LLD, Associate Professor, National Security Academy, Belgrade, Serbia. E-mail: zivaljevic@gmail.com. © 2023.
4 https://www.gazeta.uz/oz/2023/12/21/cyber-crime/?utm_source=chatgpt.com

ko'rsatilgan. Mazkur modda quyidagilarni belgilaydi: “Kimki kredit karta, debet karta yoki boshqa biron-bir elektron to'lov vositasini qalbakilashtirsa, soxtalashtirsa yoki nusxa ko'chirsa, yoxud ularning ma'lumotlarini yoki axborotlarini noqonuniy ravishda qo'lga kiritsa, buni axborot texnologiyalari vositalari yoki axborot tizimlari orqali amalga oshirsa, u kamida 200 000 BAA dirhami (ikki yuz ming dirham=687 million so'm) va ko'pi bilan 2 000 000 BAA dirhami (ikki million dirham=6,87mlrd so'm) miqdorida jarimaga yoki ozodlikdan mahrum qilish jazosi, yoxud ushbu ikki jazoning biriga hukm qilinadi”. Shuningdek, mazkur modda ushbu jinoyatlarni sodir etgan boshqa shaxslar uchun ham xuddi shunday jazo qo'llanilishini nazarda tutadi.

Axborot texnologiyalari vositasi yoki dasturiy ta'minotni ishlab chiqish yoki yaratish — agar u ushbu moddaning birinchi qismida qayd etilgan jinoyatlarni amalga oshirishni osonlashtirish uchun mo'ljallangan bo'lsa,

Kredit karta, elektron karta, debet karta yoki boshqa elektron to'lov vositasidan ruxsatsiz foydalanish — ya'ni uning ma'lumotlari yoki axborotlari orqali o'ziga yoki boshqalarga tegishli bo'lmagan mablag'larni, mulkni qo'lga kiritish yoki xizmatlardan noqonuniy foydalansa,

Soxtalashtirilgan, qalbakilashtirilgan, nusxa ko'chirilgan yoki boshqa noqonuniy yo'l bilan qo'lga kiritilgan elektron to'lov kartalari yoki ularning ma'lumotlarini qabul qilish yoki ulardan foydalanish — agar shaxs ularning noqonuniy ekanligini bilgan holda bu harakatni amalga oshirsa.

Ko'rinib turibdiki, BAA qonunchiligida nafaqat kartaning o'zini soxtalashtirish, balki undan foydalanish, ishlab chiqarishga yordam berish, hatto bunday kartalarni qabul qilish yoki ulardan foydalanish ham og'ir jinoyat sifatida baholanadi.

Tergov jarayoniga ta'sir qiluvchi ko'plab muammo va to'siqlar mavjud bo'lib, ular tergovchining o'ziga va faoliyatiga nisbatan ishonchini yo'qotishiga, jamiyatning esa uni bu jinoyatlardan himoya qila olmaydigan va jinoyatchilarni javobgarlikka torta olmaydigan huquqni muhofaza qiluvchi organlarga nisbatan ishonchini yo'qotishiga olib keladi. Jinoyatchining o'zi esa xavfsizlik organlari uning jinoyatini fosh eta olmasligiga, jinoyatni tergov va unga qarshi kurashish bilan shug'ullanuvchilar esa uning bilim va tajribasiga teng kelmasligiga ishonadi. Bu esa unga jamiyatga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan yana-da ko'proq jinoyatlarni sodir etishda katta ishonch bag'ishlaydi. Kompyuter va Internet jinoyatlariga qarshi kurashish bilan shug'ullanuvchilarning duch keladigan eng muhim to'siqlari quyidagilardan iborat.

Qonunchilikdagi muammolar

Kompyuter va Internet jinoyatchilariga qarshi ayblovchi normalarning yo'qligi ushbu hodisaning yanada kuchayishiga va kutilganidan ham murakkabroq bo'lishiga olib keladi. Ayniqsa, barcha bitimlar va protseduralar elektron shaklda amalga oshirilayotgan bir paytda sud tergov organlari tomonidan o'tkazilgan tekshiruv dalillariga tayanmaydi. Kompyuter jinoyatchilari hibsga olinadi va tergov qilinadi, biroq noqonuniy faoliyatni belgilab beruvchi qoidalar va oqibatlar yo'qligi sababli bu jarayon to'liq ishlamaydi. Jinoyat-protsessual kodeksida kompyuter va Internet jinoyatlarining o'ziga xos xususiyatlariga qarshi kurashish uchun zarur bo'lgan ko'plab huquqiy normalar mavjud emas, jumladan:

Birinchidan: chet elga ulangan kompyuterlarni tekshirishni tartibga soluvchi qoidalar yo'q .

Ikkinchidan: jinoyat isbotlash nazariyasini axloqiy dalillarga moslashtirish zarurati mavjud.

Uchinchidan: Jinoyat-protsessual kodeksi kompyuter egasi yoki foydalanuvchisi parolni berishdan bosh tortgan taqdirda yoki tergovni to'sib qo'yish hamda jinoyat izlarini o'chirish uchun virus o'rnatgan holatda qanday choralar ko'rilishini belgilab bermagan.

Texnologik muammolar

Jinoyatga oid texnologik to'siqlar tergovchilarga halaqit beradi. O'qib tushunish mumkin bo'lgan ko'rinadigan dalillarning yo'qligi, shuningdek, ularni himoya qiluvchi texnik vositalar – masalan, saytlarni parol bilan himoya qilish yoki ma'lumotlarni shifrlash orqali dalillarga kirishish qiyinligi — tergovni sezilarli darajada murakkablashtiradi. Dalillarni tezkorlik bilan o'chirish yoki yo'q qilish imkoniyati ham jinoyat tergovini qiyinlashtiradi. Tekshirilishi kerak bo'lgan katta hajmdagi ma'lumotlar va ularning eskirib qolgan bo'lish ehtimoli sababli jinoyatchi unga qarshi dalillarni tezda yo'q qilib yuborishi mumkin, bu esa huquqni muhofaza qiluvchi organlarga jinoyatni fosh etishga to'sqinlik qiladi. Bundan tashqari, davlat hududidagi va alohida mas'ul tomonlarning Internet jinoyati tarkibiy qismlaridan bexabar bo'lishi ham muammoni yanada kuchaytiradi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Xulosa qilib aytganda, elektron to'lov kartalarini soxtalashtirish insonlar va jamiyatning onlayn ishonchiga tahdid soladi. Tadqiqot mavzusi o'rganilib, tahlil qilingach, quyidagi xulosalar va tavsiyalar ishlab chiqildi:

Kredit kartalari, bankomat kartalari va debet kartalari eng keng tarqalgan elektron to'lov kartalari hisoblanadi.

Elektron soxtalashtirish jinoyati ikki elementdan iborat: moddiy (haqiqatni o'zgartirish) va ma'naviy (jamoat va shaxsiy niyatlar hamda zarar yetkazish ehtimoli).

IQTISODIYOT ЭКОНОМИКА ECONOMY

Elektron to‘lov kartalarini soxtalashtirish ikki usulda amalga oshirilishi mumkin: to‘liq soxtalashtirish (kartaning jismoniy nusxasini yasash va unga ma’lumot joylashtirish) yoki qisman soxtalashtirish (ma’lumot qo‘shish yoki o‘chirish).

O‘zbekiston qonunchilari elektron to‘lov kartalarini belgilash, tartibga solish va himoya qilishga oid aniq normalarni ishlab chiqishlari lozim.

O‘zbekiston qonunchilari obligatsiyalar va qo‘lyozmalarni soxtalashtirish xavfini, ularning turlari, shakllari va tartiblarini ham qamrab olishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Al-Halabi, M. (2011). Cybercrime and its legal dimensions. Amman: Dar Al-Thaqafa for Publishing.
2. Al-Qudah, K. (2019). Electronic payment cards and legal protection against forgery. Arab Law Review, 7(3), 101–125.
3. Dababneh, S. (2014). Credit Card Crimes, A Sociological View. Journal of Banking and Financial Studies, Issue 3.
4. Interpol. (2020). Forgery of electronic payment instruments: Trends and countermeasures. Lyon: Interpol General Secretariat.
5. Jordan Penal Code, Articles 260–265. (1960, amended 2022). Government of Jordan.
6. Khater, A., & Abu Issa, R., & Alwerikat, R. (2023). Legal challenges in combating electronic crimes in Jordan. Journal of Law and Technology, 12(2), 55–74.
7. Khattabi, F. (2020). Forgery of Electronic Signatures in Credit Cards, Algerian Journal of Human Security, Volume 5, Issue 2, 649-668.
8. Interpol. (2020). Forgery of electronic payment instruments: Trends and countermeasures. Lyon: Interpol General Secretariat.
9. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2021). Guide on the legal aspects of cybercrime. Vienna: United Nations.

YASHIL
IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o‘g‘li

2025. № 9

© Materiallar ko‘chirib bosilganda ““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali manba sifatida ko‘rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma’sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga
maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo‘lishingiz mumkin. Obuna bo‘lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to‘lov haqidagi ma’lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo‘natishingizni so‘raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo‘natamiz.

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali 03.11.2022-yildan
O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№566955 reyestr raqami tartibi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug‘bek tumani
Kumushkon ko‘chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz